

På Hebbarnas tid i det fashionabla Södertälje ...och det gudsförgätta Vrena

Ami Lönnroth, journalist och författare

Per Eric Mattsson, ordförande i den litterära föreningen
Wendelas Vänner och f d bankdirektör

”Jag hoppas att det (Snäckviken) skall behaga dem och att de skola trivas där, ty det är ett ganska kostsamt sommarnöje, men Wendela har så mycket längtat efter att få ett eget ställe, och nu ett par år slitit så mycket, att hon väl kan förtjäna att njuta så mycket trevnad på landet, som är möjligt med hennes oroliga själ, som väl aldrig slår sig till lugn så länge Signe är ute i världen på den slippriga konstnärstiljan.”

Orden är skrivna av tidningsmannen Lars Johan Hierta i ett brev daterat tredje april 1863. Wendela som omnämns är Wendela Hebbe, Sveriges första kvinnliga yrkesjournalist. Signe var Wendelas yngsta dotter, då 27 år gammal. Då brevet skrevs hade Signe just startat sin operakarriär i de tyska städerna Frankfurt, Mannheim och Karlsruhe. Brevet skickades till Wendelas äldsta dotter Fanny, gift i Köpenhamn.

Snäckviken är en liten gård vid Mälaren, strax utanför Södertälje. Här sommarbodde åren 1863–1888 Wendela Hebbe. Till sammans med Hierta hade hon sonen Edvard Faustman. Edvard tillbringade de 25 sista åren av sitt liv, fram till 1927, på ett pensionat i Vrena utanför Nyköping. I denna artikel vill vi koncentrera oss på Wendelas Snäckvikenperiod och sonen Edwards många år i Vrena. Men först en återblick på Wendelas liv innan hon hittade lugnet på Snäckviken.

Lars Johan Hierta, målad av dansken Lars Hansen 1845. Foto Peder Edström. Stiftelsen Lars Hiertas Minne.

Wendela Hebbe, akvarell av C.J. Brummer från mitten av 1840-talet. Wendela Hebbes Hus.

Prästdottern från Småland som blev journalistpionjär

Wendela hade sina rötter i småländsk prästgårdsmiljö. En särskild omständighet präglade hennes uppväxt och uppfostran. En äldre bror dog redan i sexårsåldern. Allt tyder på att fadern, kyrkoherde Samuel Åstrand, då flyttade över sina utbildningssambitioner för sonen på sin äldsta dotter, som därmed fick en för flickor både bred och ovanlig utbildning. Wendelas studier omfattade såväl fysik med elektricitet, astronomi, kemiska experiment som antikens hjältesagor samt språken tyska, franska och engelska. Fadern, som var en vida känd sångare, gav henne därtill en bred musikalisk fostran.

Redan som ung flicka fick Wendela kontakt med Esaias Tegnér, som kom på biskopsvisitation till barndomshemmet i Norra Sandsjö två gånger. Dessa besök fick stor betydelse för Wendelas litterära framtid. Deras stundtals intensiva brevväxling varade till Tegnér's död 1846. Brevväxlingen är mest känd för den 26 år äldre Tegnér's mer eller mindre ohöljda förförelseförsök, som Wendela dock torde ha motstått.

Sedan Wendelas far dött 1827, flyttade modern och döttrarna till Jönköping. Där träffade Wendela Clemens Hebbe, auskultant vid Göta Hovrätt, som hon gifte sig med 1832. Clemens var född i Strängnäs, nära Tynnelsö slott på Selaön, som Hebbesläkten ägde 1779–1940. Med hjälp av Clemens fars pengar köptes herrgården Näsbyholm utanför Värnamo. Där installerade sig paret och i rask takt föddes döttrarna Fanny, Thecla och Signe. Clemens blev domare vid domstolen i Värnamo, men började efter några år att slå sig på affärer. Efter ett antal förlustbringande optionsaffärer med oxar hotade konkurs, vilket fick Clemens att lämna landet 1839. Officiellt återvände han aldrig.

Efter konkursen flyttade Wendela tillbaka till Jönköping. För att försörja sig och döttrarna startade hon en liten skola där hon gav barn lektioner i språk, musik, sång och litterära ämnen. På lediga stunder skrev hon på en roman, Arabella. Denna gav "Aftonbladsfursten" Lars Johan Hierta ut på sitt förlag 1841. Det blev starten på en tioårig anställning hos Hierta.

1840-talet blev en mycket intensiv och framgångsrik period för Wendela. Hon skrev romaner, noveller och musikstycken samtidigt som hon var det vi idag skulle kalla för "förlagsredaktör" i Hiertas förlag och "kulturchef" i Aftonbladet. Hennes första uppdrag som förlagsredaktör var Gabriële Mimanso, Carl Jonas Love Almqvists stora roman i tre delar med Parismotiv. Under Wendelas tio år på Aftonbladet blev Almqvist en, inte minst musikalisk, själsfrände för Wendela.

Mest känd för eftervärlden har Wendela blivit som den som introducerade socialreportaget i svensk press. Hennes första socialreportage hade rubriken "Arbetskarlens hustru" (1846) om en familj som levde i yttersta misär i Stockholms slum. Yngsta barnet dog i tuberkulos, fadern var arbetslös och modern försörjde familjen. Men så bröt modern armen. Då grep Wendela in och beskrev familjens eländiga tillvaro i en lång artikel och vädjade till läsekretsens givmildhet. Snart köade folk utanför Aftonbladets kontor i Gamla stan och ville hjälpa. Uppföljningsartikeln, "Mor Brita i sin lycka", berättade om familjens glädje över läsarnas gåvor. På liknande sätt skrev Wendela artiklar med rubriker som t.ex. "En fattig kvinna" och "En fattig familj". Till hennes ära delar Wendelas Vänner ut Wendelapriset på 50 000 kronor för bästa socialreportage i tryckt svensk press. Priset instiftades 2007 och delas ut varje år i anslutning till Wendelas födelsedag, åttonde september.

Wendela fick som vi nämnt tre döttrar med sin sedermera förlopne man Clemens. Hon var fortfarande formellt gift med Clemens när hon 1851 blev gravid tillsammans med Hierta. Vid denna tid hade Clemens gjort karriär i USA som översättare, presidentmakare och författare till historieverket *History of the World*. Hierta, som med största sannolikhet var far till det väntade barnet, var å sin sida gift med Wilhelmina, som han hade fem, kanske sex, döttrar tillsammans med. För att undvika skandal reste Wendela, Hierta och mellandottern Thecla till Frankrike. Thecla lämnades hos en Jönköpingsfamilj, Bergéron, som hade startat pensionat i Paris. Wendela och Hierta for vidare söderut till Valence, där Wendela lämnades ensam för att bida sin tid. Hierta åkte hem till Sverige, men kom åter våren

1852 för att hämta Wendela och den nyfödde sonen Edvard. De stannade i Berlin och inackorderade Edvard hos en god vän till Hierta vid namn Faustman, vilket blev Edwards efternamn.

De kommande tio åren blev mycket bekymmersamma för Wendela. Hon led av återkommande malariaanfall, vanliga i Stockholm vid denna tid, samt en begynnande reumatism i benen. Anställningen på Aftonbladet upphörde i och med att Hierta sålde tidningen och hennes eget skrivande var sporadiskt. Oron för sonen Edvard var stor och Wendela reste ofta till Berlin. Hon satsade hårt på sina två yngsta flickors sceniska framtid, vilket också återspeglas i det lilla hon skrev. Bl.a. översatte hon Richard Sheridans karaktärsstycke *Rivalerna* för operan och till Signes sjuttonårsdag omtolkade hon texten till den populära tyrolermelodin "Fjorton år tror jag visst att jag var," den visa som sedan operasångerskan Christina Nilsson gjorde till sin signaturmeleri.

Vid nitton års ålder antogs Signe vid Pariskonservatoriet där hon blev en mönsterelev och fick medalj i operaklassen. Hierta stod för uppehållet med sin hustrus goda minne. Signe blev sedermera en berömd operasångerska och turnerade mellan Europas operascener ett antal år, innan hon startade en ny karriär som skådespelarpedagog i Stockholm.

Äldsta dottern Fanny förlovade sig med en lovande dansk skandinavist, Hans Egede Schack, som tagit hela Hiertakretsen med storm under några studieår i Sverige. De gifte sig 1855 och fick en dotter, som dock dog som liten. År 1859 dog även Schack. Strax dessförinnan hade han gett ut romanen *Phantasterne* som, skulle det visa sig, blev en dansk klassiker och kom ut i flera upplagor. Fanny hittade så småningom tröst hos Schacks bästa vän Peter Vedel, som också blivit ensam, och gifte sig med honom 1861. Samma år dog mellandottern Thecla i Paris hos familjen Bergéron, drabbad av TBC. Bara några månader innan hon dog födde hon en son. Pojken adopterades av familjen Bergéron och fick heta Armand Bergéron. Fadern var den kände August Sohlman som då var delägare i Aftonbladet. Han hade, liksom Hierta, hustru och flera döttrar i sitt äktenskap.

Det äldsta fotot av Snäckviken, omkring 1890.

Snäckvikenperioden

Nog ligger det sanning i brevet från Hierta som vi citerade inledningsvis. Snäckviken i Sörmland, detta ”ganska kostsamma somrarnöje”, blev för Wendela hennes eget ”Sanssouci”.

Då Snäckviken köptes var Edvard tio år och hade haft en orolig uppväxt efter några år i Berlin. Ibland hade han bott i Hiertas familj, ibland i Wendelas familj, dock utan att någonsin bli erkänd som son. Wendela var ”tante” och Hierta ”onkel”. I Snäckviken var det lättare för Wendela att ha Edvard hos sig på somrarna. Här kunde också Signe vila ut mellan sina täta engagemang vid Stockholmsoperan, där hon sjöng under femton säsonger, tidvis som dess högst betalda primadonna. Ofta hade hon engagemang på andra operascener i Europa, dit Wendela oftast följde henne som stöd. Signes karriär varade fram till omkring 1880.

Till Snäckviken kom också ofta Theclas son Armand på somrarna, samt Fanny och Peter Vedels växande familj från Köpenhamn. Deras äldste son Valdemar blev en i Danmark mycket känd professor i litteraturhistoria. I en dansk tidning berättar han 1912 om sina sörmländska somrar:

”I bokstavlig mening satt svenskheten i blodet. Svenska var på ett sätt vårt modersmål och många gånger både i skolan och i min författarverksamhet har jag fått känna värdet av att

växa upp med två språk, som i kraft av sitt nära släktskap är så vanskliga att hålla i sär. Vi gick under namnet "de svenske Djaevle" bland Rosenvaengets (kvarteret i Köpenhamn där barnen Vedel växte upp) barn och många små drag i kläde-dräkt och levnadssätt – som det rökta renköttet och mesosten på skolsmörgåsarna – har präglats av moderns härstamning. De flesta av våra sommarferier tillbringade vi uppe på vår mormors lantställe vid Mälaren och vi barn lärde oss känna och älska den svenska naturen och landskapet mycket framför vårt eget land. När far då och då tog oss med till Sorgenfri och Solleröd, (danska orter där familjen Vedel ibland reste på somrarna) som han var knuten till, överstrålades de själländska bokskogarna för oss barn helt av Mälaröarna i dess sommarlovsglans med deras berghällar, björkhagar, smultron och lingon. Svenskhet var för oss något äventyrligt-poetiskt och konstnärligt-bohemiskt som drog oss bort från vårt eget hems borgerlighet. Mormor hade under sin tid glänst i de litterära Stockholmskretsarna med sin skönhet och kvickhet – hon hade varit nära vän med Tegnér och Almqvist och var själv duktig som romanförfattare och sagoboks-författare. Min moster (Signe Hebbe) var operasångerska med europeiskt rykte, uppträdde på olika nationalscener, således också på vår Kungliga Teater och på Operan i Paris. En moster, som dog tidigt, var en talangfull skådespelerska. Deras bekanta hörde också nästan alla till litteraturen och konsten, men i synnerhet teatern och musiken. När mormor och moster Signe kom på besök från Stockholm eller på hemresa från Paris, förde de med sig till det ärbara ämbetsmannahemmet i Rosenvaenget en främmande luft, som insögs med begär av oss unga: det var parfymerna och kostymerna till "Afrikanskan" eller "Traviata", det var sången och musiken och alla teaterhistorierna, som förde en fläkt av äventyret in i hemmet. Och mor själv – så länge hon ändå hade levt i de köpenhamnska ämbetsmannakretsarna och strävat efter att acklimatisera sig – en främmande fågel var och förblev hon, med en egen vilja och egna flygdrifter i sig, som inte hörde hemma i ankdammen, och som hon ovillkorligt planterade in i sina barn."

TÄRNÖ SLOTT, SÖDERMANLAND.

Förlag: Dagmar Erikson, Norrköping.

Tärnö, vykort från 1901. Det var omkring denna tid som Edvard flyttade till Tärnö. På fotot syns personer i roddbåtar. Edvard var i unga år en entusiastisk roddare och han var vice ordförande i nystartade Stockholms Roddarsällskap. Sörmlands museums arkiv.

Södertälje var vid den här tiden en växande småstad med ett rikligt badortsliv på somrarna. Signe höll då och då välbesökta konserter i kyrkan. I juli 1865 hade Södertelge Tidning detta referat:

”Sancta Ragnhilds Gilles konsert i kyrkan sistl. Söndag war besökt af omkring 500 personer, deraf många från Stockholm och kringliggande landsbygd. Detta talrika auditorium kunde man äfwen wänta sig då man wisse att M:lle Signe Hebbe jemte flera artister och amatörer benäget lofwat biträda. Med förtjusning och beundran hörde man M:lle Hebbes röst, som af få har sin like. Äfwen konserten för orgel, som spelades af den skicklige musikediktören A. Ahlström, war med sina brusande och herrliga toner högst imponerande och körerna voro utmärkta för sina friska och helgjutna toner. – På aftonen war för exekutörerna en enkel resa arrangerad, hwarefter dessa senare på aftonen wid det täcka Snäckwiken bringade M:lle Hebbe sin hyllning med afsjungandet af några serenadstycken.”

Edvard och tiden i Vrena

Edvard Faustmans dotter, Mollie Faustman, var under första hälften av 1900-talet en känd och uppskattad författare och konstnär. I sina memoarer ”Då” berättar Mollie i ett par kapitel om sin far:

”Den miljö, i vilken min far växte upp, förnekad av sin mor, bortskämd av sin far, illa tåld av sina halvsystrar, var ingen lämplig dygdens grogrund.”

Edvard ansågs dock som en lovande ung man när han gifte sig med Alma Karsten, också hon ett ”barn till vänster”, uppfostrad i den då välkända bagarfamiljen Karsten. Dessutom var han försedd med ett icke föraktligt arv efter fadern Lars Johan Hierta. Så här skriver Mollie vidare i sina memoarer:

”Snart visade det sig emellertid, att mannen med pengar och framtid och den stora charmen var en slarver, som på mindre än tio år lyckades göra av med sitt arv intill så gott som sista

Signe Hebbe i sin paradroll; Margareta i operan Faust.

Familjen Faustman på promenad i London 1886. Teckning ur brev av Edvard Faustman, skrivet 1886. Wendelas Vänners arkiv.

öret. Innan den slutliga katastrofen kom, hade hans hustru fött honom tre barn, alla döttrar. När barnen var sju, fem och tre år flyttade hela familjen till England, till London. Ingenjören hyste den optimistiska tron, att i London skulle det gå lättare att exploatera någon av de uppfinningar som han alltid var på vippen att göra. Efter två år hade min mor fått nog av höga planer och obetalda räkningar, tog sina barn och reste hem till Stockholm, lämnande maken-fadern kvar i London.”

I femtioårsåldern kom Edvard hem till Sverige efter ett äventyrligt liv utomlands, bl.a. i Kamerun och Norra Ishavet. Han var då alkoholiserad och i dåligt skick. ”Rika släktingar”, d.v.s. Hiertas döttrar – Edvards halvsystrar – som levde högreståndsliv i Stockholm, placerade honom på pensionat i Sörmland. Det var dock knappast fråga om några sötebrödsdagar. Enligt släktmyten var det endast halvsystemen Signe, som sedan brydde sig om honom. Hon understödde honom ekonomiskt och träffade honom då och då. Signe hade, som vi har berättat ovan, efter sin aktiva period som operasångerska, en karriär som skådespelarpedagog. Hon var pionjär inom detta område och var på sin tid oerhört känd, med de främsta av Sveriges skådespelare bland sina elever. En av dem var Anna Pettersson-Norrie, som i sina memoarer skriver:

”...han (Edvard Faustman) var en förtjusande man, kvick och rolig och hade en sprakande humor. Det var festligt att höra Signe och Edvard växelvis berätta historier. Edvard Faustman var också en utmärkt tecknare; jag har gunås förstört alla de roliga, med teckningar illustrerade brev han skickade mig.”

Först bodde Edvard i nio år på pensionatet i Tärnö fideikommiss i Vrena. Enligt Mollie bodde han sommar och vinter i tält på den stora slottsvinden med tegelgolv. Där hade han sin elefantbössa och alla sina böcker. År 1913 brann Tärnö och han flyttade till ett annat pensionat i närheten. Där dog han 1927, 75 år gammal. Mollie och hennes yngre syster bevistade begravningen och festen blev, berättar Mollie, alltmer uppsluppen:

Edvard Faustman. Fotograf är Nils Åsberg (1890-1930-talet). Nils var en s.k. bygdefotograf. Fotot ingår, liksom teckningen på nästa uppslag, i Arvid Stigmars samling. Sörmlands museums arkiv.

”Gubbarna – traktens honoratiores – slog sig själva och varandra på knäna och bedyrade att ’här skulle ingenjören varit med, kors vad han skulle haft roligt’, och prästen stod upp och sa: ’När det var alltför trist och grått här i höst- och vintermörkret brukade vi kalla på honom, säg, ville han inte komma och pigga upp oss? Jo visst, sa han alltid, jag kommer med glädje. Och han kom verkligen med glädje. Han förde glädjen med sig vart han kom.’ Det var ett vackert eftermäle tänkte jag. Synd bara att han gav så litet av sin glädje till sin familj. Han var ’la joie de la rue et la douleur de la maison’.

Från 1912 skrev Edvard dagbok. De första 20 böckerna från 1912 och 1913 kallade han Långkatjesen, de två därpå följande Hustan och de övriga 117 böckerna från hans sista sju år för The memorial by Mr Dick. De första två böckerna är försvunna. Övriga förvaras i Wendela Hebbes Hus i Södertälje. Det mesta av textmaterialet består av utrikespolitiska betraktelser, idag av föga intresse. Ibland blixtrar det till och han kan berätta om livet i Vrena och om sina vandringar i trakten. Han är mycket beläst – Charles Dickens är hans stora favorit – och håller sig genom tidningar orienterad om livets gång.

Vi vill avsluta denna text med ett par citat ur Edvards dagböcker. I september 1912 vandrar Edvard till Bettna från Vrena, och gör dessa reflektioner:

”Gick till Bettna och åt en tarflig, och dålig, middag på Gästgivarvargården derstädes och fick ytterligare bekräftelse på att man ingenstädes i världen, åtminstone den del av världen som jag känner till, får så dålig mat och blir så illa behandlad som på en Kongl. svensk gästgivarvargård. – I stället för att vara artiga och tacksamma för det att man dyrt betalar deras ruskomsnusk (bra danskt ord) och ger rikliga drickspengar, uppträda både värd och pigor med sura miner som om de med stor sjelfuppoffring utförde ett betungande barmhärtighetsverk.

Tänk på Englands wayside inns på många ställen med pietet hållna i den stil Dickens så entusiastiskt – och så lockande beskriver, med så kraftiga öl och herrliga, herrliga roastbeef

Skiss med bildtext "Teckning, Faustman". Teckningen ingår i Arvid Stigmars samling. Arvid dokumenterade bl.a. Husby-Oppunda socken, där Tärnö ligger. Teckningen kan var gjord av Arvid eller av Edvard själv. Sörmlands museums arkiv.

(gamle Livingston den torraste skribent man kan råka ut för blir rent av poetisk då han på ett ställe i sin bok lofsjunger Old Englands roastbeef.) Jag kom en gång som ung under en fotvandring till ett dylikt gammaldags inn "the thatched house" i Derbyshire – tänkte bara dricka en pint öl, men fastnade en hel vecka och höll på att fria till dottern i huset, en sextonårig Dolly Varden – och de små värdshusen i sydvästra Tyskland med sina delikata wurstar och ostar – och lantvinet! En försmak av Himmelriket – och Själlands bondekroer med smörrebröd og smaasnapse! – äfven jag i Arkadien har varit."

I januari 1913 skrev han om sin far Lars Johan Hierta. "Gamla Vendela" är modern Wendela Hebbe, död 1899.

"Gamle käre gubben Lasses födelsedag för 112 år sedan. Ingen har lämnat ett sådant tomrum efter sig som han. Då gamla Vendela dog var jag ju själv så garvad att det grep mig mindre. Fast det är 41 år sedan han föll ifrån, står hans bild livs levande för mig med den krokiga ryggen och de vänliga plirande ögonen, och det går ingen dag förbi som jag inte tänker på honom, om inte förr så på kvällen, ty då brukar jag ta godnatt av honom, Vendela och några få andra – högt, ty man vet ej hur de ha det funtat där på hinsidan – om de överhuvud existera. Tanken på en individuell tillvaro efter döden förefaller mig icke så värst mycket orimligare än att allt skulle vara slut. I mina drömmar förekommer gubben ofta lika snäll som förr, men alltid mycket allvarlig – i verkligheten var han glad och skämtsam – och, jag skäms att tala om det, alltid passar jag på att purra honom på lite pengar, gamla vanan förmodar jag – min ursäkt är ju att jag bara är en tanklös pojke – i drömmen är jag alltid ung – undrar om alla tycker sig unga i drömmen liksom jag, eller beror det på att mitt liv strängt taget tog slut för 20–30 år sedan."

Mer att läsa

Hans Egede Schack: Fantasterna, Atlantis klassikerserie, 2009

Mollie Faustman: Då, Natur och Kultur, 1958

Brita Hebbe: Wendela. En modern 1800-talskvinna, Natur och Kultur, 1974

Ami Lönnroth och Per Eric Mattsson: Tidningskungen Lars Johan Hierta – den förste moderne svensken, W&W, 1996

Lena Kåreland: Jordens salt, biografi om Mollie Faustman, Carlsson, 2013

www.wendelasvanner.se

Här finns artiklar om och presentationer av personerna som nämns i texten. Här finns också delar av Edvard Faustmans dagböcker tillgängliga digitalt.

Övrigt av författarna

Ami Lönnroth (red): Empati och engagemang. En kvinnolinje i svensk journalistik, Tusculum, 2008

Ami Lönnroth och KG Hammar: Jag har inte sanningen, jag söker den, Ordfront Förlag, 2004

Ami Lönnroth: Förbannad är jag ganska ofta – samtal med Berit Ås, Ordfront Förlag, 2008